

Ethiek in de zorgsector

31E JAARGANG

START JANUARI
2024

Part-time postacademische beroepsopleiding
van de vakgroep Ethiek van de Gezondheidszorg

Radboudumc

Trouw, 3 juni 2022

Kamer debatteert weer vrijuit over medische ethiek

Dagblad van het Noorden, 17 maart 2023

‘Goede zorg is niet vanzelfsprekend’

Steenwijker Courant, 31 oktober 2022

Langer zelfstandig thuis met technologie

De Limburger, 22 december 2022

Is eerder weten beter?

Trouw, 1 april 2023

Was het maar zo simpel, het gekozen levenseinde

Ethiek in de zorgsector

Part-time postacademische beroepsopleiding
van de vakgroep Ethiek van de Gezondheidszorg

IQ Scientific Center for
Quality of Healthcare

Radboudumc

 Fontys

UVH UNIVERSITEIT
VOOR
HUMANISTIEK

VUmc

De opleiding *Ethiek in de zorgsector* is ontwikkeld voor hoger opgeleide professionals en managers in de zorgsector die hun deskundigheid op het gebied van de ethische aspecten van hun werk willen verbreden en verdiepen.

De opleiding wordt georganiseerd door de vakgroep Ethiek van de Gezondheidszorg van IQ healthcare van het Radboudumc te Nijmegen in samenwerking met docenten van, onder andere, Fontys Hogescholen, de Universiteit voor Humanistiek en de Vrije Universiteit Amsterdam.

Waarom de opleiding Ethiek in de zorgsector?

Een zorginstelling is meer dan een bedrijf. Voor patiënten en bewoners is het een plek waar zij een toevlucht zoeken. Degenen die er werken verlenen hulp aan mensen die zich in een kwetsbare en hulpbehoevende situatie bevinden. Zij proberen het lot van anderen te verbeteren of te verzachten. Vanuit deze gedachte is de zorgprofessional gemotiveerd om goede zorg te geven.

Maar wat is 'goede zorg'? Voor het beantwoorden van deze vraag moet er rekening gehouden worden met verschillende verantwoordelijkheden en, soms botsende, belangen. Binnen dit krachtenveld moeten zorgprofessionals positie bepalen.

Ethiek kan dan helpen. Ethiek probeert te onderscheiden wat goed is om te doen en te bepalen wat er zou moeten gebeuren. Ze doet dit door de waarden en normen die onlosmakelijk verbonden zijn met de zorg te verhelderen. Ethische reflectie helpt ons morele vooronderstellingen te benoemen en kritisch te onderzoeken.

Ethiek speelt zich af op elk niveau van de zorg. Op het niveau van de werkvloer en de organisatie, maar ook op nationaal niveau, in beleid en wetgeving. Er zijn grote ethische vragen bij onderwerpen als gebruik van technologie, kunstmatige voortplanting, genetica en beslissingen rond het levenseinde. Maar ook, kleinere, meer alledaagse vragen over wat kan en mag in de zorg voor kwetsbare zorgbehoevenden.

Ethiek in de zorgsector is in 1993 ontwikkeld met steun van het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sociale Zaken vanuit een behoefte aan een praktijkgerichte beroepsopleiding op post-academisch niveau om zorgprofessionals te ondersteunen in het herkennen en interpreteren van de ethische aspecten van hun werk. De opleiding gebruikt levensbeschouwelijke, filosofische en ethische inzichten om de praktijk te duiden en inzichtelijk te maken

en er worden methoden geboden om met ethiek aan de slag te gaan.

Wat leert u in de opleiding?

In de opleiding *Ethiek in de zorgsector* leert u denken over de ethische vragen binnen uw eigen werk én meedenken met de vraagstukken die de organisatie als geheel raken. U zult zien dat theorie en praktijk nauw verweven zijn in deze opleiding en dat zowel micro-, meso- als macroniveau aan bod komen.

Doelstelling van de opleiding is deelnemers te scholen in:

- het signaleren, analyseren en interpreteren van morele aspecten;
- het communiceren en argumenteren over deze aspecten en het organiseren van deze communicatie;
- het afronden van deze processen in beslissingen of adviezen.

Wij bieden u kennis en vaardigheden waarmee u zelf een verantwoord en beredeneerd standpunt kunt innemen. De opleiding doet dit door u zowel theoretisch als praktisch te scholen in de omgang met ethische vraagstukken.

U leert de discussie over morele vraagstukken te stimuleren, wat bijdraagt aan meningsvorming en reflectie, en de kwaliteit van de zorg. Hierdoor kunt u een ethische voortrekker worden in uw organisatie en het ethische aspect in uw werk een belangrijke impuls geven. Dit komt niet alleen u als medewerker ten goede, maar ook uw organisatie als geheel.

Voor wie is Ethiek in de zorgsector bestemd?

De opleiding *Ethiek in de zorgsector* richt zich op hoger opgeleide professionals en managers: artsen, verpleegkundigen, paramedici, therapeuten, begeleiders, geestelijk raadsliden, vertrouwenspersonen, coördinatoren, leidinggevenden, juristen, leden van commissies, beleidsmedewerkers, klachtenfunctionarissen, bestuursleden, adviseurs, enzovoort. Onder zorgsector verstaan wij ziekenhuiszorg, geestelijke gezondheidszorg, gehandicaptenzorg,

publieke gezondheidszorg, eerste lijnszorg, ouderenzorg, verpleeghuiszorg, maatschappelijke ondersteuning en jeugdzorg maar ook andere zorg die intra- trans- en extramuraal wordt geleverd.

Hoe ziet een lesdag eruit?

De lesdagen beginnen om 13.30 uur en eindigen om 20.30 uur. U heeft dan al, als voorbereiding op de lesdag, gericht een aantal door de opleiding in de elektronische leeromgeving aangeboden artikelen gelezen. Soms heeft u ook een kleine opdracht gemaakt om uw voorkennis te activeren en uw denken in gang te zetten. Tijdens de lesdag krijgt u interactieve colleges waarin dieper wordt ingegaan op de onderwerpen van die dag, afgewisseld met werkgroepen waarin u zelfstandig of onder begeleiding van een docent aan de slag gaat. Tussen het middag- en het avondgedeelte eten we een gezamenlijke maaltijd. Hierdoor is er volop gelegenheid om ervaringen uit te wisselen en contacten te leggen met collega's uit andere instellingen. Na afloop van een lesdag verwerkt u wat u geleerd heeft in een werkwijzeopdracht, waarin u het geleerde ook toepast op de praktijk.

Onderwijskundige stijl van de opleiding

Het onderwijs tijdens de opleiding heeft de volgende uitgangspunten:

- De onderwerpen hebben betrekking op actuele ethische problemen die spelen in de zorgsector. Er wordt gebruik gemaakt van aan de praktijk ontleende voorbeelden.
- Er is aandacht voor verschillende ethische benaderingen, die vervolgens worden ingezet om vraagstukken te doordenken. Hierdoor leert u op verschillende manieren tegen de problemen aankijken, maar bent u ook in staat de specifieke waarde van de verschillende benaderingen te zien.
- Steeds staat de betekenis voor uw praktijk voorop. U wordt op verschillende manieren uitgenodigd om het geleerde toe te passen in uw eigen werk.

- Door de grote verschillen in levensbeschouwing, vooropleiding, beroep en werksituatie van de deelnemers komt u in aanraking met verschillende perspectieven en zorgpraktijken. Er is veel gelegenheid om met elkaar van gedachten te wisselen en te discussiëren.
- Het onderwijs is interactief onderwijs met veel ruimte voor inbreng van deelnemers. Er is veel gelegenheid om te oefenen met de verschillende vaardigheden. De docenten van de opleiding zijn betrokken en u krijgt regelmatig feedback op uw lesproducten.

Organisatie van de opleiding

De opleiding is een part-time opleiding van een jaar. Het programma bestaat uit 3 modules van elk 6 lesdagen met telkens minstens 2 weken tussen de lesdagen.

Aan het eind van elke module laat u zien wat u in de module geleerd heeft. Voor de afronding van module 1 heeft u een eindgesprek met de hoofddocenten. Als afsluiting van module 2 en 3 schrijft u een paper. Houdt u er rekening mee dat de inleverdata voor deze eindpapers liggen na de laatste lesdag van de modules. Als u alle drie de modules met een positief resultaat afgesloten hebt ontvangt u het diploma Ethiek in de zorgsector.

De verwachte tijdsinvestering van de deelnemers is in totaal ongeveer 480 uur. Voor voorbereiding en verwerking per lesdag moet gerekend worden op een studietaak van ongeveer 13 uur.

Voor de voorbereiding van afsluitende gesprekken en presentaties en het maken van werkstukken is per module een tijdsinvestering van ongeveer 40 uur begroot. De verwachte tijdsinvestering van de deelnemers is in totaal ongeveer 480 uur. Bij de planning van de lesdagen is zoveel mogelijk rekening gehouden met schoolvakanties in alle regio's.

Locatie

De opleiding vindt plaats op het terrein van het Radboudumc te Nijme-

gen. De locatie is goed te bereiken met de auto en het openbaar vervoer.

Kosten

De opleiding kost € 6.545,-. Toegang tot al het studiemateriaal, catering tijdens de lesdagen en diploma zijn hierbij inbegrepen. Reis- en parkeerkosten zijn niet inbegrepen.

Accreditatie

De opleiding is geaccrediteerd door verschillende beroepsverenigingen: KNMG, Stichting Kwaliteitsregister Geestelijk Verzorgers (SKGV), het Kwaliteitsregister Verpleegkundigen V&V en het Verpleegkundig Specialist Register. Voor andere beroeps-groepen kan accreditatie worden aangevraagd.

Aanmelding

Voor de opleiding, die start in januari 2024, zijn maximaal 25 plaatsen beschikbaar. U kunt zich aanmelden door het digitale inschrijfformulier op www.ethiekindezorgsector.nl/inschrijven in te vullen. Aanmeldingen worden in principe op volgorde van binnenkomst verwerkt. De opleiding houdt zich het recht voor om hiervan af te wijken. Dit kan bijvoorbeeld gebeuren om te zorgen voor een goede verdeling van de beschikbare plaatsen over de verschillende beroeps-groepen. Uw inschrijving is definitief nadat u van ons een bevestiging heeft ontvangen. Betalen kunt u na ontvangst van de factuur. De annuleringsvoorwaarden vindt u in onze algemene voorwaarden op www.ethiekindezorgsector.nl.

Onderwijscoördinator

Drs. Simone Naber is verantwoordelijk voor organisatie en inhoudelijke samenhang in de opleiding, en de profilering van de opleiding. Simone is degene bij wie u terecht kunt voor vragen over de opleiding en is eerste aanspreekpunt tijdens de opleiding.

Secretariaat

Op het secretariaat van de Vakgroep Ethiek van de Gezondheidszorg is Gerdie van Uden degene bij wie u terecht kunt als het gaat om Ethiek in

de zorgsector. Zij organiseert de praktische aspecten van de opleiding.

Terugkomdagen

Voor onze alumni organiseren wij tweejaarlijks een terugkomdag. Door de terugkomdagen blijven alumni voeling houden met hun interesse in ethiek in de zorgsector, ze scholen zich bij en ze onderhouden hun netwerk. Het thema van de meest recente terugkomdag in 2022 was: 'Er mens bij blijven...'. De volgende terugkomdag is eind 2024.

Raad van Advies

De opleiding wordt bijgestaan door een Raad van Advies. Deze bestaat uit onafhankelijke deskundigen en vertegenwoordigers van organisaties en instanties die belang hebben bij een hoogwaardige postacademische beroepsopleiding Ethiek in de zorgsector. Dit zijn bijvoorbeeld het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, de Vereniging van zorginstellingen Reliëf, de Inspectie voor de Gezondheidszorg en de V&VN. De leden van de Raad van Advies hebben op persoonlijke titel zitting in de raad.

De Raad van Advies bewaakt mede de kwaliteit van de opleiding en zorgt ervoor dat de opleiding goed afgestemd is en blijft op het afnemend veld.

Verder onderwijs

Naast Ethiek in de zorgsector organiseert de vakgroep Ethiek van de Gezondheidszorg ook de kortere en specifiekere cursussen Ethiek in de huisartspraktijk en 'Suffering Death and Palliative Care'. De eerstvolgende editie van beide vindt plaats in maart 2024. Meer informatie vindt u op www.ethiekindehuisartspraktijk.nl en www.iqhealthcare.nl/nl/onderwijs/cursussen/.

Deze brochure geeft een goede indruk van de opleiding. Het kan echter voorkomen dat zich tussen het moment van verschijnen van deze brochure en het moment van realisatie van de opleiding, wijzigingen in het programma of het docenten-bestand voordoen.

Module 1 Ethische vragen tussen het begin en einde van het leven

HOOFDDOCENTEN

drs. Janske Hermens filosofe en sociologe

(Fontys Hogescholen)

dr. Lieke van der Scheer filosofe

In Module 1 beginnen we met een introductie in drie grote ethische theorieën, het utilisme, de deontologie en de deugdethiek, en maakt u kennis met twee manieren om een ethisch probleem te doordenken, een probleem-georiënteerde en een houding-georiënteerde benadering.

We gaan, met de kennis van de ethische theorieën en benaderingen, ethische vraagstukken rond begin en einde van leven onderzoeken. En we gaan tijdens de module oefenen met de verschillende ethische benaderingen aan de hand van casussen uit uw beroepspraktijk.

U maakt bovendien kennis met de Socratische gesprekswijze, waarmee niet alleen een ethisch probleem kan worden besproken, maar ook de manier waarop mensen met elkaar communiceren en zouden willen communiceren.

1

DAG 1 DINSDAG 9 JANUARI 2024

Verkenning van verschillende ethische benaderingen, deel 1

drs. Janske Hermens | dr. Lieke van der Scheer

Op de eerste lesdag gaan we in op drie grote stromingen in de ethiek: het utilisme, de plichtsethiek en de deugdethiek. Het utilisme beoordeelt een handeling naar de gevolgen, de plichtsethiek gaat uit van morele principes en van de intentie waarmee gehandeld is en de deugdethiek stelt zich de vraag “wat is een goed leven, en past deze handeling daar in?” Op deze lesdag bespreken we ook twee verschillende manieren om een medisch-ethisch probleem te benaderen: een oplossings-georiënteerde en een onderzoekende benadering. De eerste benadering is erop gericht argumenten te inventariseren en te wegen. De onderzoekende benadering is gericht op verhelderen van het probleem en onderliggende aannames en daardoor het vergroten van inzicht. De oplossingsgerichte benadering is uitgewerkt in verschillende stappenplannen die gebruikt kunnen worden om tot een concreet handelingsadvies te komen. Op de eerste lesdag zullen we oefenen met zo’n stappenplan: de Utrechtse methode.

‘Doe ik eigenlijk wel datgene wat ik vind dat het goede is om te doen?’

André van den Ende, psychiater en voorzitter commissie ethiek, ZGT Almelo

‘Sinds 11 jaar werk ik in Ziekenhuis Groep Twente als ziekenhuispsychiater. Tijdens de covid-crisis raakte ik actief betrokken bij de collegiale ondersteuning en de commissie ethiek. Het werd mij duidelijk dat covid meer nog dan een crisis van het virus een waarden crisis was. Wat betekent voor ons gezondheid en ziekte? Wat betekent voor ons een goede dood? Veel stress bij verpleegkundigen en artsen kwam neer op morele stress: ‘Doe ik eigenlijk wel datgene wat ik vind dat het goede is om te doen?’

De opleiding *Ethiek in de zorgsector* verbindt voor mij morele intuïties uit de dagelijkse praktijk met ethische theorieën, filosofische begrippen en manieren van praktisch onderzoek in verschillende vormen van moreel beraad. Het in contact komen met zoveel denkgeschiedenis werkt verdiepend. Het met docenten en medecursisten in gesprek zijn werkt inspirerend. De concrete ervaring als uitgangspunt werkt motiverend, zowel voor het werken aan de studie als voor de dagelijkse praktijk van werkvloer en patiëntenzorg. *Ethiek in de zorgsector* is een verrijkende ervaring.’

2

DAG 2 DINSDAG 23 JANUARI 2024

Verkenning van verschillende ethische benaderingen, deel 2

drs. Janske Hermens | dr. Lieke van der Scheer

‘Autonomie’, is een centraal begrip in de gezondheidszorg. We beginnen deze lesdag met een verkenning van dit begrip. Daarna zullen we ingaan op de onderzoekende benadering van ethiek. Deze benadering is gericht op explicitering van veronderstellingen die maken dat iets als probleem ervaren wordt, en zoekt naar wat zich op een onderliggend niveau voordoet ten aanzien van bijvoorbeeld waardeoriëntaties, zinperspectieven en zelfopvattingen. Op deze lesdag doen we dit door te oefenen met een andere vorm van moreel beraad, het hermeneutisch gesprek.

Door deze achterliggende zaken naar voren te halen en te verhelderen wordt met de hermeneutische benadering geprobeerd deze veronderstellingen van hun vanzelfsprekendheid te ontdoen.

3

DAG 3 DINSDAG 6 FEBRUARI 2024

Technologie en prenatale diagnostiek

drs. Janske Hermens | dr. Lieke van der Scheer | dr. Maartje van Rij, klinisch geneticus (Radboudumc)

Op deze derde lesdag gaan we ons verdiepen in de ethische vragen die spelen rond de medische mogelijkheden na de conceptie, maar voor de geboorte van een kind: de mogelijke testen, de verhouding van preventie en therapie, de verhouding tussen test en behandelingsmogelijkheden, de effecten van testen op de abortuspraktijk en de maatschappelijke effecten van testen komen aan de orde.

In twee casusbesprekingen zullen we de waarde van de twee ethische benaderingen bij het onderzoeken van ethische problemen bij prenatale diagnostiek onderzoeken en vergelijken.

Als verdieping zullen we op deze lesdag door middel van een lezing en aansluitend discussie ethisch reflecteren op (nieuwe) techniek in het algemeen.

‘Zo’n leerproces gun ik iedereen’

Cécile Nijsten, beleidsmedewerker en voorzitter Ethische Commissie Onderzoek, Hogeschool Arnhem en Nijmegen, Nijmegen

‘De opleiding *Ethiek in de zorgsector* daagt me uit om mijn eigen standpunten onder de loep te nemen, te expliciteren en te onderbouwen en biedt me handvatten en taal om het gesprek aan te gaan over ethische kwesties. Dat is van grote meerwaarde in mijn rol als voorzitter van de Ethische Commissie Onderzoek en zeker ook voor mijzelf als persoon.

De expertise en overdrachtskwaliteiten van de docenten en de afwisseling in werkvormen maken de lesdagen steeds tot een boeiende ervaring. De interacties met, en de input van, medestudenten met verschillende achtergronden en werkpraktijken ervaar ik als verrijkend. In de lesdagen is daar veel ruimte voor en tijdens de gezamenlijke maaltijden ontstaan mooie en ontspannen gesprekken. De voorbereidings- en de verwerkingsopdrachten zijn best intensief, maar steeds ondersteunend in het leerproces. Telkens ervaar ik dat mijn morele intuïtie en impliciete inzichten verdiept worden en word ik geïnspireerd om nog meer te leren. Zo’n leerproces gun ik iedereen.’

4 DAG 4 DINSDAG 27 FEBRUARI 2024 **Autonomie besproken in een socratisch gesprek**

drs. Janske Hermens | dr. Lieke van der Scheer | drs. Simone Naber

Het accent tijdens deze lesdag ligt op het beoefenen van een methode van filosofische gedachtevorming: het Socratische gesprek. Wij gaan met deze methode het begrip autonomie uitdiepen.

Respect voor de autonomie van de patiënt is een belangrijk thema in de medische ethiek, maar wat is autonomie eigenlijk? En hebben we het over dezelfde autonomie als we het hebben over bijvoorbeeld professionele autonomie, of is dit iets anders? Is er eigenlijk één betekenis van autonomie, of verschilt deze per situatie? Tijdens het Socratisch gesprek zullen wij één aspect van de thematiek kunnen verkennen. Maar deze gesprekswijze biedt wel de gelegenheid om een tweede thema, dat van de verhouding tussen verschillende partners in het gesprek, aan de orde te stellen.

5 DAG 5 DINSDAG 12 MAART 2024 **Ethiek en genetica**

Femke Tammer MSc, klinisch geneticus (Radboudumc) | drs. Janske Hermens | prof. dr. Marianne Boenink, hoogleraar ethiek van de gezondheidszorg (Radboudumc)

Genetische counseling en screening zijn snel groeiende onderdelen van de preventieve geneeskunde en de klinische genetica. Er worden steeds meer markers vastgesteld waarmee erfelijke aandoeningen kunnen worden opgespoord. Zowel ten aanzien van aangeboren aandoeningen en ook voor chronische ziekten die op latere leeftijd tot uitdrukking komen zijn de verwachtingen hooggespannen. Over de doorwerking van de genetische kennis in de medische praktijk en onze samenleving bestaat nog veel onzekerheid. Op deze lesdag zullen we aan de hand van het onderwerp ook nadenken over wat ‘gezondheid’ en ‘ziekte’ nu precies is. En in het avondgedeelte van deze lesdag zullen we, aan de hand van een tekst van Friedrich Nietzsche, een Duitse filosoof uit de 19e eeuw, spreken over ‘gezondheid’. Wat herkennen we in onze tijd van Nietzsches begrip van gezondheid en wat juist niet? Wat (leren) zien we door contrast? In hoeverre is dit nog (of juist) actueel?

6

DAG 6 DINSDAG 26 MAART 2024

Euthanasie en hulp bij zelfdoding

dr. Lieke van der Scheer | dr. Marianne Dees, huisarts en onderzoeker (Radboudumc)

Nederland was het eerste land met een erkende 'euthanasiepraktijk' en een wettelijke regeling voor het toetsen van euthanasie; dit is het resultaat van medische, sociale, ethische, juridische en politieke ontwikkelingen. In de gevoerde debatten, in het onderzoek naar de omvang en uitvoering van euthanasie zijn verschillende opvattingen zichtbaar (geworden). Die verschillen betreffen ideeën en argumenten over het doel van de geneeskunde, de aard van medisch handelen, opvattingen omtrent leven, lijden, sterven en het 'beheer' van het levenseinde. Tijdens deze zesde lesdag zal aandacht worden besteed aan de morele kanten van de medische hulp bij sterven, de positie van de arts en de betekenis van het begrip uitzichtloos lijden.

'De kennis is toepasbaar in mijn dagelijkse werk'

Janneke van den Broek, anesthesioloog-intensivist, Zaans Medisch Centrum, Zaandam

'Sinds 10 jaar ben ik werkzaam als anesthesioloog intensivist. In mijn werk kom ik vaak ethische dilemma's tegen. Deze opleiding

biedt mij een unieke kans om mijn morele kompas verder te ontwikkelen en stelt mij in staat helderder te denken en te communiceren over de ethische vragen die ik tegenkom. De ethisch filosofische achtergrondliteratuur, die dient als voorbereiding op de lesdagen, is inspirerend en komt tot leven in de presentaties van de docenten. De dialogen met medecursisten en docenten zijn boeiend en ook essentieel voor het belichten van verschillende perspectieven en het verkennen van mijn eigen normen en waarden.

Deze opleiding nodigt me uit om met een bredere blik te kijken naar de zorg en de kennis is toepasbaar in mijn dagelijkse werk. Ik herken soms kleine of grote dingen bij patiënten, mijn collega's of mijzelf. Dat kan een aanleiding zijn voor zelfreflectie of een mooi gesprek.'

OVERZICHT DATA MODULE 1

DINSDAG 9 JANUARI 2024

Verkenning van verschillende ethische benaderingen, deel 1

DINSDAG 23 JANUARI 2024

Verkenning van verschillende ethische benaderingen, deel 2

DINSDAG 6 FEBRUARI 2024

Technologie en prenatale diagnostiek

DINSDAG 27 FEBRUARI 2024

Autonomie besproken in een socratisch gesprek

DINSDAG 12 MAART 2024

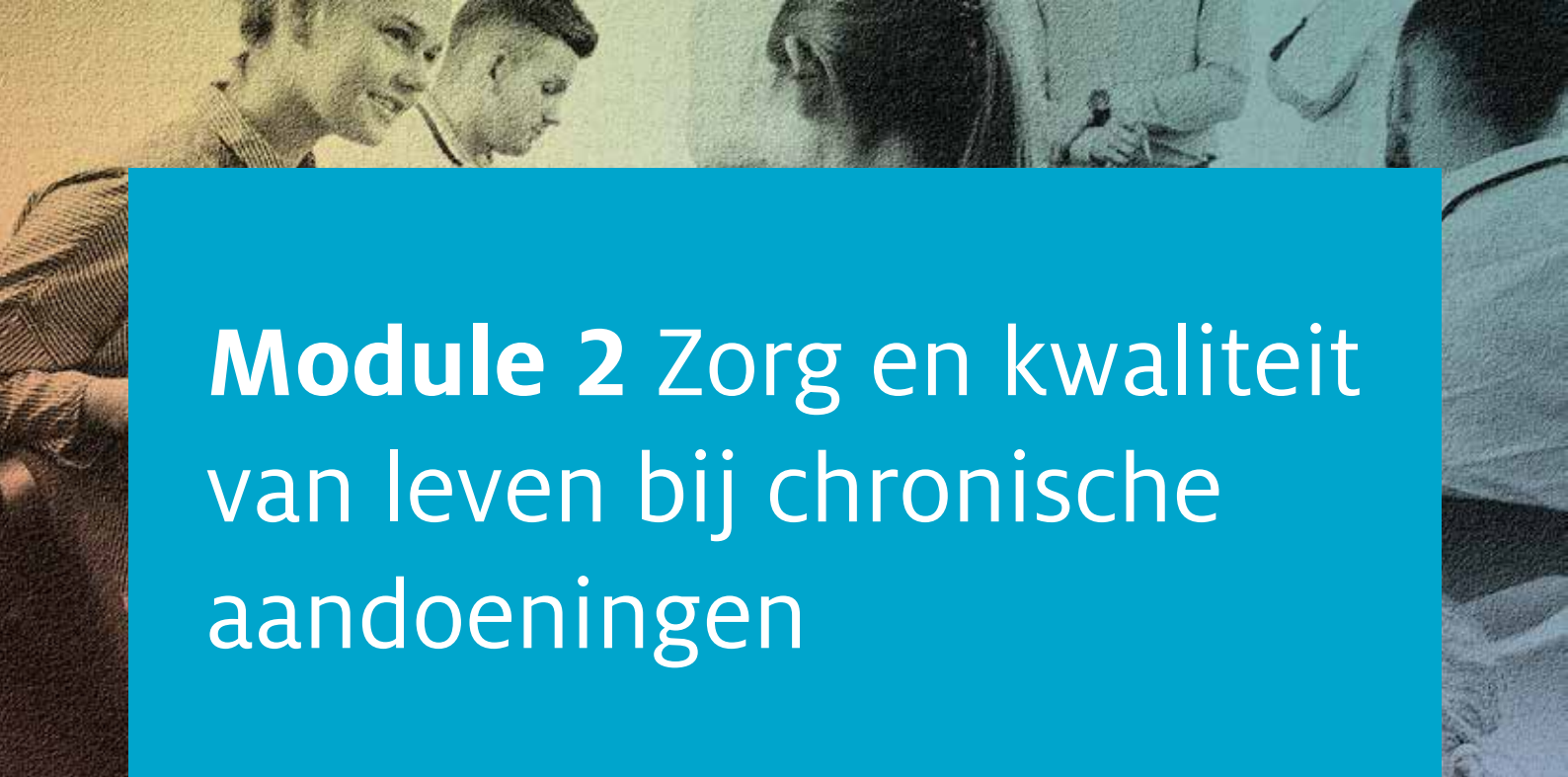
Ethiek en genetica

DINSDAG 26 MAART 2024

Euthanasie en hulp bij zelfdoding

DINSDAG 9 EN WOENSDAG 10 APRIL 2024

Eindgesprekken

Module 2 Zorg en kwaliteit van leven bij chronische aandoeningen

HOOFDDOCENT

dr. Madeleine Timmermann zorgethica en geestelijk verzorger

In de tweede module verkennen we een ethische aanpak voor zorgverlening aan mensen met een chronische aandoening. Voor cliënten in de chronische zorg geldt dat zij extra kwetsbaar zijn. De vorm van ethiek die zich sterk richt op respect voor autonomie is hier niet voldoende.

Rode draad van de module is om in gesprek met de deelnemers een visie op goede chronische zorg te ontwikkelen. Zorgethiek, met haar eigen benadering van de zorgrelatie en narratieve ethiek, die zich richt op het verhaal van de cliënt, vormen hierbij een leidraad.

Aan de hand van casuïstiek uit vier zorgsectoren: zorg voor mensen met een verstandelijke beperking, zorg voor mensen met dementie, psychiatrische zorg en de palliatieve zorgverlening, verkennen we een aantal thema's die spelen in de chronische zorg. U kunt hierbij denken aan thema's als autonomie en afhankelijkheid, kwetsbaarheid, relationaliteit, macht en onmacht, samenwerking en gelijkwaardigheid, inclusiviteit en diversiteit en existentiële kwesties.

1

DAG 1 DINSDAG 23 APRIL 2024

Autonomie en afhankelijkheid bij chronische aandoeningen

dr. Gert Olthuis, universitair hoofddocent medical humanities (Radboudumc) |
dr. Anke Oerlemans, , universitair docent ethiek van de gezondheidszorg (Radboudumc)

In de gangbare toegepaste ethiek gaan we uit van de mens als autonoom individu, dat in staat is zijn eigen situatie te beoordelen en beslissingen te nemen die overeenstemmen met zijn belangen.

Deze gangbare ethiek (b)lijkt onvoldoende op chronische zorgsituaties te zijn afgestemd. Dat vraagt om een alternatieve benadering. We zoeken naar een mensvisie, een ethische benadering, waarin plaats is voor zowel autonomie als afhankelijkheid.

We verkennen wat afhankelijkheid eigenlijk betekent. Daarnaast besteden we aandacht aan de narratieve ethiek waarin het verhaal van de cliënt richtinggevend is voor goede zorg.

2

DAG 2 DINSDAG 7 MEI 2024

Drie doordenkingen van de zorgrelatie

prof. dr. Joachim Duyndam, hoogleraar humanisme en filosofie (Universiteit voor Humanistiek) | **dr. Marcel Becker**, filosoof (Radboud Universiteit)

Op deze tweede lesdag zullen we drie manieren onderzoeken om over de zorgrelatie te denken. Als eerste onderzoeken we de waarde van de filosofie van Emmanuel Levinas. Zijn denken is één groot pleidooi voor het centraal stellen van de Ander, zonder dat dit ten koste van mijzelf gaat. De betekenis van de Ander concentreert zich in het appèl, een woordeloos beroep dat op ons wordt gedaan door de Ander. Daarna onderzoeken we het menselijk vermogen tot compassie. Hiervoor gebruiken we de deugdethiek, die in module 1 geïntroduceerd is. In de deugdethiek staat de cultivering van emoties centraal. We gaan verder in op wat een deugd is, en op wat de plaats is van emoties als empathie en compassie in een professionele zorgrelatie. En we onderzoeken in hoeverre compassie als deugd ontwikkeld kan worden.

Als laatste onderzoeken we de waarde van de zorgethiek voor het begrijpen en vormgeven van de zorgrelatie. Wat goed is, volgens de zorgethiek, is niet zozeer zich houden aan fraaie principes of wetten. Wat goed is, is trouw aan aangegane verbintenissen, op je genomen verantwoordelijkheden en bestaande loyaliteiten. Zorgen voor, en zo in stand houden van, relaties met mensen en met de wereld, daar gaat het om.

3

DAG 3 DINSDAG 21 MEI 2024

Relationaliteit, identiteit, afhankelijkheid en kwetsbaarheid in de zorg voor mensen met dementie

dr. Madeleine Timmermann

Uitgaande van de zorgethische opvatting van zorg als relationeel proces, 'zoomen' we in op vragen over identiteit, afhankelijkheid en kwetsbaarheid. Daarnaast staat relationaliteit en gelijkwaardige samenwerking met naasten en familie centraal.

We beginnen deze lesdag met het verkennen van 'identiteit': hoe begrijpen we de menselijke identiteit en is deze (voornamelijk) autonoom, of (voornamelijk) relationeel? Vervolgens onderzoeken we hoe deze aspecten zich tot elkaar verhouden en welke plaats er in beide visies is voor het denken over kwetsbaarheid en afhankelijkheid.

Daarna reflecteren we op de zorgpraktijk en wat een nadruk respectievelijk op autonomie en op relationaliteit betekent voor de zorgpraktijk, en voor de zorg voor het relationele netwerk rond de zorgontvanger.

'Het is een prettige leeromgeving met een diverse groep aan deelnemers'

Michelle Minkenberg, Intensive Care-verpleegkundige, Laurentius Ziekenhuis, Roermond

'Wat een waardevolle en lonende ervaring is de opleiding *Ethiek in de zorgsector*! Tijdens en na het doormaken van de covidperiode kwamen er steeds meer vragen in mij naar boven over ethische kwesties aan het IC bed en mijn rol als IC-verpleegkundige hierin. De opleiding helpt me een kader te geven voor het doordenken van ethische dilemma's en het nemen van beslissingen hierin. Er wordt een continue vertaalslag gemaakt van de theorie naar de praktijk, waardoor je al snel anders naar je eigen praktijk kijkt. Niet alleen op professioneel vlak heeft het me handvaten gegeven, maar zeker ook op persoonlijk vlak. Het is een prettige leeromgeving met een diverse groep aan deelnemers, wat voor mij heeft bijgedragen om verder te kijken dan alleen mijn werk op de IC en zo ook meer inzichten te verkrijgen. Meer wereldwijd te worden. Een aanrader voor iedereen in de zorg!

‘Hoe maken we de juiste afweging? Wat is het goede om te doen?’

Liz Sluis, Gedragsdeskundige, Pameijer, Rotterdam

‘Als gedragsdeskundige werk ik met jeugdigen met een licht verstandelijke beperking waarbij de opvoedsituatie is vastgelopen en ze daarom tijdelijk bij ons wonen. Mijn werk bestaat uit dagelijkse dilemma’s tussen beschermwaardigheid, autonomie en veiligheid. Hoe maken we de juiste afweging? Wat is het goede om te doen? Deze opleiding biedt me handvatten om richting te geven aan deze vragen. Het leert me, onder begeleiding van enthousiaste en bekwame docenten af te stappen van de dagelijkse routine en me te blijven verwonderen over vanzelfsprekendheden. Een zeer prettige bijkomstigheid is de fijne groep met medestudenten waarmee we over en weer theorie en praktijk samenbrengen. Gedurende de opleiding voelde ik mij steeds beter toegerust om op de werkvloer met collega’s in gesprek te gaan over hoe we tot een goede morele afweging kunnen komen. Vragen zoals ‘hoe kleurt het levensverhaal van deze jongere onze zorgrelatie? of ‘wat gaat ons hier echt aan het hart?’ leveren boeiende gesprekken op die ons denkkaders doen verbreden. Na iedere lesdag voel ik mij, met de nieuwe kennis, geïnspireerd en enthousiast om na te denken en in gesprek te gaan over de vraag ‘wat is goede zorg?’

4 DAG 4 DINSDAG 4 JUNI 2024

Macht en onmacht in de psychiatrie

dr. Gert Olthuis | **dr. Jelle van Gulp**, universitair docent Ethiek van de Gezondheidszorg (Radboudumc) | **dr. Anne-Fleur van der Meer**, taalwetenschapper en universitair docent Ethiek van de Gezondheidszorg.

De vierde lesdag is gewijd aan vraagstukken rond macht en onmacht aan de hand van de zorg voor mensen met een psychiatrische aandoening. In deze tijden van grote waardering van de zelfbeschikking en autonomie van mensen, ook in de psychiatrie, moet dikwijls met moeite een evenwicht gevonden worden tussen respect voor de eigen keuzen van patiënten en ideeën over goede zorg. Op deze dag staat deze kwestie centraal.

We verkennen de diverse morele dilemma’s en inherente ethische complexiteiten in de zorg voor psychiatrische patiënten. We bespreken de ethische problematiek rond autonomie en wilsbekwaamheid. We zullen de dag afsluiten door ons te verdiepen in het thema ‘waanzin’ aan de hand van verbeelding in de kunst en door het bespreken van een filosofische tekst.

5 DAG 5 DINSDAG 18 JUNI 2024

Inclusiviteit en diversiteit in de zorg voor mensen met een verstandelijke beperking

dr. Madeleine Timmermann | **dr. Alistair Niemeijer**, universitair docent zorgethiek (Universiteit voor Humanistiek)

Op deze lesdag gaan wij in op inclusiviteit en diversiteit aan de hand van de zorg voor mensen met een verstandelijke beperking. Enerzijds wordt een maatschappelijk beroep gedaan op ‘eigen regie’ en dient zorg daarop aan te sluiten, anderzijds bepalen kwetsbaarheid en afhankelijkheid het specifieke karakter van zorg, speciaal de zorg voor mensen met een verstandelijke beperking.

We kijken naar zorg vanuit een politiek-ethisch perspectief: wat mag zorg betekenen in een samenleving die de nadruk legt op actieve participatie, actief burgerschap, eigen regie? Naast dit, intussen gangbare, pleidooi zal het politiek-ethische perspectief worden gehanteerd dat de zorgethiek aanreikt: als zorgen een praktijk is waarmee we de samenleving opbouwen, wat betekent dit dan voor onze inrichting van die samenleving? Welke consequenties mogen afhankelijkheid en kwetsbaarheid hebben voor ieders participatie in die samenleving? En wat voor soort relaties heeft een persoon met een verstandelijke beperking, en wat vraagt dat van degenen die voor hem/haar zorgen?

6

DAG 6 DINSDAG 2 JULI 2024
Existentiële kwesties en
palliatieve zorg

Dr. Jelle van Gurp | **Maaïke Haan MA**, filosoof en promovendus (Radboudumc) | **dr. Joanna Wojtkowiak**, Universitair docent psychologische en levensbeschouwelijke aspecten van existentiële begeleiding (Universiteit voor Humanistiek)

In de afgelopen eeuw is onze gemiddelde levensverwachting bijna verdubbeld. De geneeskunde biedt vele mogelijkheden om de dood zo lang mogelijk uit te stellen. Maar hoe kunnen wij in de hedendaagse samenleving omgaan met kwetsbaarheid en eindigheid van het leven? De vraag hoe je met de dood kunt leven blijft onderbelicht. Hoe zit het met de betekenis die ziekzijn, lijden en pijn kunnen hebben?

Tijdens deze lesdag zullen we nadenken over 'de goede dood', over vragen rond existentiële zorg en goed hulpverlenerschap bij levenseindevraagstukken. In het avondprogramma zullen we de rol van de mantelzorger in de palliatieve fase verkennen aan de hand van beelden.

OVERZICHT DATA MODULE 2

DINSDAG 23 APRIL 2024

Autonomie en afhankelijkheid bij chronische aandoeningen.

DINSDAG 7 MEI 2024

Drie doordenkingen van de zorgrelatie

DINSDAG 21 MEI 2024

Relationaliteit, identiteit, afhankelijkheid en kwetsbaarheid in de zorg voor mensen met dementie

DINSDAG 4 JUNI 2024

Macht en onmacht in de psychiatrie

DINSDAG 18 JUNI 2024

Inclusiviteit en diversiteit in de zorg voor mensen met een verstandelijke beperking

DINSDAG 2 JULI 2024

Existentiële kwesties en palliatieve zorg

Als afsluiting van module 2 schrijft u een eindpaper. Deadline voor het inleveren van dit paper is 1 augustus.

'Met de verschillende toepassingen ontwikkel je vaardigheden'

Jet Jacobs, manager, Omnizorg Deventer

'Ethiek in de zorgsector, waarom? Mijn hele werkbare leven ben ik werkzaam in de geestelijke gezondheidszorg. Gekscherend zeg ik vaak,

ik heb een groot zwak voor mensen met een afwijkend gedrag, die van de gebaande paden afwijken. Om o.a. voor deze groep e.e.a. vanuit een heel ander perspectief te onderzoeken, te overpeinen en inzicht te vergroten binnen ons gezondheidslandschap trok me bijzonder aan met alle morele dilemma's van dien. Maar ook de andere, misschien wel wat onbekende onderwerpen voor mij, om daarover mijn hersenen te laten werken. Vanuit andere expertises te leren van de medestudenten en docenten om mezelf uit te dagen buiten de gebaande paden.

Ik vond het reuze spannend om eraan te beginnen, logisch ik heb al jaren niet meer in de schoolbanken gezeten. Het brengt het me veel. De invloedrijke filosofen bieden breder perspectief, het centraal stellen van ethiek is een bijzondere eye-opener! Met de verschillende toepassingen ontwikkel je vaardigheden. De persoonlijke ontwikkeling loopt er als een rode draad doorheen.

Een aanrader.

Module 3 Ethische aspecten in beleid en management van de zorg

HOOFDDOCENT

drs. Menno de Bree filosoof en ethicus
(Univeristair Medisch Centrum Groningen)

In de derde module gaan we in op de ethiek van organisaties en de organisatie van ethiek. We kijken naar morele vraagstukken op instellingsniveau en naar de structuren voor het organiseren van ethiek in de instelling, bijvoorbeeld de organisatie van moreel beraad, toetsingscommissies voor wetenschappelijk onderzoek en commissies ethiek. In deze module gaat het ook over de cultuur in een instelling die bepalend kan zijn voor de openheid en bereidheid om over ethische kwesties in gesprek te gaan en tot aanvaardbare handelingspraktijken te komen.

Voor een beter inzicht in de aard en de complexiteit van morele problemen is begrip van de context van deze problemen en van de organisatie waarin ze zich voordoen, een vereiste. Het gaat daarbij vooral om de wisselwerking tussen de werkvloer en het instellingsniveau, maar we kijken ook naar landelijk beleid en structuren waarin deze dynamieken zijn ingebed.

1

DAG 1 DINSDAG 3 SEPTEMBER 2024

Ethiek en organisaties

drs. Menno de Bree

Module 3 beginnen wij met een verkenning van de moraliteit van de instelling. Hoe kan in een tijd van marktwerking en economisering invulling worden gegeven aan morele idealen? Welke visie biedt een levensbeschouwing daarbij? Hoe kunnen organisatorische kwesties worden afgestemd op waarden van de zorg zelf? Dat alles vereist dat mensen met emoties, problemen en zorgen in de instelling kunnen omgaan op een manier die de centrale waarden die de cultuur en identiteit van de instelling bepalen uitdrukt. Voor de omgang met morele problemen zijn die cultuur en identiteit van groot belang. Ze komen tot uitdrukking in het handelen en scheppen de mogelijkheden voor reflectie en moreel beraad. Ook bepalen ze de wijze waarop de soms uiteenlopende werkelijkheden van enerzijds de zorg en anderzijds de organisatie op elkaar kunnen worden afgestemd; hoe managers en zorgverleners met elkaar in gesprek kunnen blijven over de idealen die hen drijven.

2

DAG 4 DINSDAG 17 SEPTEMBER 2024

Onderzoek en ethiek

dr. Rien Janssens, ambtelijk secretaris METC Brabant (Elisabeth-TweeSteden Ziekenhuis), | **Niek Kok**, MSc, promovendus (Radboudumc) | **drs. Menno de Bree**

Op deze lesdag gaan we in op ethische kwesties bij onderzoek, over het uitvoeren van normatief onderzoek in instellingen en kwaliteit van onderzoek in organisaties. Medisch wetenschappelijk onderzoek heeft de laatste vijftig jaar een grote vlucht genomen en dit is ook zichtbaar in de praktijk door de nadruk op 'Evidence based practice' en 'Evidence based medicine'. Elk onderzoek moet conform de wet voldoen aan wetenschappelijke en ethische criteria die zich richten op de kwaliteit van het onderzoek en de bescherming van proefpersonen. Een medisch ethische toetsingscommissie beoordeelt daarom alle onderzoeksvoorstellen op deze criteria.

Medewerkers op de werkvloer worden geconfronteerd met een groot aantal onderzoeken en onderzoekjes die door deze toetsingscommissies zijn beoordeeld. Maar soms zijn er bij medewerkers toch vragen over de wenselijkheid van dit onderzoek. Daarom kijken we op deze lesdag ook naar kwaliteit van onderzoek.

3

DAG 2 DINSDAG 1 OKTOBER 2024

Ethiek, management en leiderschap

drs. Menno de Bree | **dr. Froukje Weidema**, ethica, dialoogtrainer en gespreksleider moreel beraad (School voor dialoog Nederland, VU Medisch centrum Amsterdam)

Wanneer een zorginstelling of een enthousiaste medewerker aan ethiek wil doen is het belangrijk vooraf een heldere visie te ontwikkelen over hoe men over ethiek (activiteiten) denkt en hoe men dat wil organiseren. Op deze lesdag spreken we daarom gezamenlijk over de volgende thema's: waar is de ethiek en van wie is de ethiek, hoe organiseer je ethiek en hoe evalueer je ethiekactiviteiten, in het bijzonder moreel beraad?

Daarnaast richten we ons op de (veranderende) functie en positionering van commissies ethiek en welke rol zij spelen in het moreel beleid van instellingen. Een andere belangrijke vraag is bovendien hoe commissies ethiek contact kunnen opbouwen met de werkvloer. Op de derde lesdag is er daarom ook aandacht voor kwesties die samenhangen met een geïntegreerde aanpak van ethiek in de instelling.

'Als geestelijk verzorger kom je iedere dag wel een ethisch dilemma tegen'

Annechien Oldersma, geestelijk verzorger extra- en intramuraal, Stichting Activite, Leiderdorp

'Deze opleiding maakte me een blij mens. In de 21ste eeuw eeuwenoude filosofische ideeën bespreken vanuit verschillende theoretische invalshoeken.

Alles met betrekking tot zorg. Het woordje "schroom" hermeneutisch helemaal ondersteboven halen. Wat wilde ik nog meer?

Andere geïnteresseerden! Want behalve het genot om te studeren geeft de uitwisseling met medecursisten mij meer zicht op verschillende perspectieven. Hoe kijkt bv. een anesthesist naar de autonomie van haar patiënt? Had ik nog nooit over nagedacht. Die uitwisseling, ook met docenten, gaf mij ruimte en verdieping en beter zicht op mijn eigen morele normen en waarden.

Als geestelijk verzorger kom je iedere dag wel een ethisch dilemma tegen. Genoeg om over na te denken dus. Maar ik had behoefte aan meer kennis en nieuwe perspectieven. Meer ingangen om aan te sluiten bij cliënten en werkgever. Die heb ik gevonden. En mijn morele intuïtie waarvan ik dacht dat die aardig op orde was is weer op scherp gezet. Mijn werkgever heeft het mede voor mij mogelijk gemaakt dat ik *Ethiek in de zorgsector* kon volgen. Dat zou ik iedere andere zorgverlener gunnen.'

4

DAG 3 DINSDAG 5 NOVEMBER 2024

Ethiek en kwaliteitsbeleid

dr. Froukje Weidema | **dr. Eva van Baarle**,
universitair docent filosofie en militaire
ethiek (Nederlandse Defensie Academie)

Op de vierde lesdag gaat het over kwaliteit van ethische voorzieningen en ethische aspecten van kwaliteit. Mensen die binnen een zorgorganisatie werken, hebben allemaal een gemeenschappelijk doel: het verlenen van kwalitatief goede zorg aan zorgvragers. Maar wat nu precies kwaliteit van zorg is, daarover verschillen de meningen. De professional heeft andere ideeën over kwaliteit dan de patiënt. Het management kijkt weer anders aan tegen kwaliteit. Belangrijk is dat dergelijke ideeën niet naast en tegenover elkaar blijven staan, maar dat partijen met elkaar in gesprek worden gebracht, zodat verschillende perspectieven op elkaar worden afgestemd. Tijdens deze dag onderzoeken we hoe kwaliteitsbeleid vorm gegeven kan worden door het stimuleren van interactie tussen betrokken partijen. Wat is de rol van dialogische ethiek in het kwaliteitsbeleid?

Vervolgens wordt gekeken naar de rol van dialoog in implementatieprocessen van moreel beraad in de instelling. Hoe geven we moreel beraad (blijvend) vorm en hoe kunnen we doelstellingen en opbrengsten van moreel beraad dialogisch met elkaar verbinden?

5

DAG 5 DINSDAG 19 NOVEMBER 2024

Ethiek en technologie

drs. ing. Bart Bloemen, promovendus Health
Technology Assesment (Radboudumc) | **prof.
dr. Marianne Boenink** | **drs. Menno de Bree**

Medisch-technisch is van alles mogelijk, maar dat betekent niet dat alles wenselijk is. Systematisch onderzoek, evaluatie en beoordeling van nieuwe technologie zijn noodzakelijk om de implementatie in goede banen te leiden.

Daarbij dienen de maatschappelijke, economische, ethische en juridische aspecten als essentiële onderdelen te worden meegenomen. De medische technologie stelt ons steeds opnieuw voor vragen en wel op verschillende niveaus: in de relatie tussen hulpvrager en hulpverlener, voor het budget van een afdeling en instelling, voor financiers en verzekeraars en voor publiek en overheid. Die vragen staan centraal op deze dag.

Ook besteden we aandacht aan de wijze waarop de technologische ontwikkelingen de traditionele oriëntaties in de geneeskunde beïnvloeden en wat de betekenis daarvan is voor de maatschappelijke visie op en betekenis van de gezondheidszorg.

6

DAG 6 DINSDAG 3 DECEMBER 2024

Ethiek en politiek

drs. Menno de Bree | dr. Hans van Dartel |
dr. Froukje Weidema

De zorg kent maatschappelijke grenzen die moreel, economisch en sociaal van aard zijn. Die grenzen liggen niet voor altijd vast maar hebben een constante dynamiek. Tot voor kort werd die dynamiek benaderd vanuit het beginsel van solidariteit en de behoefte aan noodzakelijke zorg. Tegenwoordig staat het begrip marktwerking centraal in de afstemming van zorgaanbod en behoefte. Zorg wordt vanuit dat perspectief gemakkelijk als een economisch proces gedefinieerd dat plaatsvindt tussen consumenten en producenten en dat met het oog op waarden als effectiviteit en efficiëntie adequaat gemanaged dient te worden. Wat betekent marktwerking voor de zorgvernieuwing, de rechtvaardige verdeling en de verantwoordelijkheid voor noodzakelijke zorg? Die vragen staan centraal op de laatste dag van de opleiding aan het slot van de module.

OVERZICHT DATA MODULE 3

DINSDAG 3 SEPTEMBER 2024

Ethiek en organisaties

DINSDAG 17 SEPTEMBER 2024

Onderzoek en ethiek

DINSDAG 1 OKTOBER 2024

Ethiek, management en leiderschap

DINSDAG 5 NOVEMBER 2024

Ethiek en kwaliteitsbeleid

DINSDAG 19 NOVEMBER 2024

Ethiek en technologie

DINSDAG 3 DECEMBER 2024

Ethiek en politiek

DINSDAG 17 DECEMBER 2024

Slotpresentatie

Als afsluiting van module 3 schrijft u een eindpaper.
Deadline voor het inleveren van dit paper is 17 december.

‘Ik ben beter in staat om mijn opgedane kennis en ervaring te integreren in het maken van onderwijs’

Rob Schrijver, docent verpleegkunde, Hogeschool Arnhem en Nijmegen, Nijmegen

‘Binnen het verpleegkundig beroep komen onze studenten dagelijks in aanraking met vragen die gaan over dilemma’s in het

leven, existentiële vraagstukken en in toenemende mate vragen rond het levenseinde. Door het kunnen volgen van de opleiding *Ethiek in de zorgsector* ben ik beter in staat om mijn opgedane kennis en ervaring te integreren in het maken van onderwijs en in het verzorgen van onderwijs.

In mijn werk als docent ben ik naast tutor ook lid van twee planningsgroepen. Binnen de modules waar ik mede verantwoordelijk voor ben (‘Kritisch denken’ en de minor ‘Oncologie’), speelt ethiek een belangrijke rol. Daarnaast ben ik ook mede verantwoordelijk voor het integreren van ethiek in het gehele curriculum, als belangrijk onderwerp in het onderwijs en als belangrijk onderdeel van het beroep van verpleegkundige.

Onze studenten zullen, nadat ze hun opleiding hebben afgerond en hun diploma in ontvangst nemen, een eed of belofte afleggen. Deze is gebaseerd op het navolgen van de beroepscode voor verpleegkundigen en verzorgenden. De beroepscode is opgesteld door de beroepsgroep zelf en omvat de waarden en normen die binnen de beroepsgroep gehanteerd worden om te kunnen spreken van goede zorg. Deze beroepscode is uitgangspunt voor veel gesprekken over ethische dilemma’s binnen het onderwijs.

Door de bewustwording tijdens de opleiding, kunnen onze studenten als beroepsbeoefenaren beter omgaan met de vele ethische vraagstukken waar ze mee geconfronteerd worden. Voor mij is dat de grootste winst van het volgen van deze inspirerende opleiding, het kunnen ondersteunen van de studenten in hun ontwikkeling tot moreel sensitieve zorgprofessionals.

Onze alumni kwamen uit de volgende instellingen

A Aafje Thuiszorg | Abrona Huis ter Heide | Academisch Medisch Centrum Amsterdam | Academisch Ziekenhuis Groningen | Accare Assen | Achmea Zorg en Gezondheid Leiden | Activite Leiderdorp | Admiraal de Ruyter Ziekenhuis Goes | Albert Schweizer Ziekenhuis Dordrecht | Alrijne Ziekenhuis Leiderdorp | Altrecht Den Dolder | Alysia Zorggroep Zevenaar | Amaris Theodion Laren | Ambulancedienst Zuid-Holland Zuid | Amerpoort Baarn | Amphia Ziekenhuis Breda | Antoni van Leeuwenhoek Ziekenhuis | Apotheek aan Zee Noordwijk | Apotheek Flohil Bommel | APZ Drenthe locatie Beilen | Argos Zorggroep Vlaardingen | Arienszorgpalet Enschede | ASVZ locatie Merwebolder Sliedrecht | Van Koetsveld Zwolle; Zuid-West Sliedrecht | Atlant Zorggroep vph Heemhof | Atrium Medisch centrum Heerlen | Avans Hogeschool Breda | AVEANT Utrecht | Axioncontinu verpleeghuis Voorhoeve Utrecht | Azora Thuiszorg Varsseveld **B** Bartiméushage Doorn | BAVORNO Groep Rotterdam | Berchmiem Burgum | Berchmanium Nijmegen | Bernhoven Uden | Bovenlij Ziekenhuis Amsterdam | BrabantZorg Veghel | Bravis Ziekenhuis Bergen op Zoom **C** Canadoc Rotterdam | Canisius Wilhelmina Ziekenhuis Nijmegen | Careyn de Plantage en Hart van Rozenburg Brielle | Carint Delden | Catharinaziekenhuis Eindhoven | Cello Vught | Centraal Militair Hospitaal Utrecht | Centrum voor Consultatie en Expertise | Centrum voor Ontwikkeling van Palliatieve Zorg Nijmegen | Chronisch Zieken en Gehandicapten Raad Nederland Utrecht | Christelijke Hogeschool Ede | Circonflex Zevenbergen | College voor Zorgverzekeringen Diemen | Commissie Medische Ethiek Zeeland Goes | Contexte Enschede | Cosis Groningen | CuraMare Nieuw Rijnsburg Sommeldijk **D** Daelzicht Koningslust | De Berkhof Bejaardencentrum Winterswijk | De Borg Stichting Christelijke Zorgvoorzieningen locatie Coendershof Groningen | De Gelderhorst Ede | De Gelderse Roos Wolfheze | De Grote Rivieren Dordrecht Gorinchem | De Hartekampgroep Heemstede | De Lathmer Wilp | De Twentse Zorgcentra – locaties Almelo en Losser | De Zorgboog Bakel | De Zijnen locatie Tolbert | Delta Psychiatrisch Centrum | DeSeizoenen Oploo | Deventer Ziekenhuis | Diakonessenhuis Eindhoven | Diakonessenhuis Meppel | Diakonessenhuis Utrecht | Disability Studies | Dichterbij Genep, Nijmegen | Donders Instituut Centrum voor Cognitieve Neuroimaging | Driemaasstede Schiedam | Dr. Leo Kannerhuis Wolfheze **E** Eemland Ziekenhuis Amersfoort | Elisabeth Tweesteden Ziekenhuis Tilburg | Elkerliek Ziekenhuis Helmond | Emergis Centrum voor geestelijke gezondheidszorg Goes | Erasmus MC-Sophia kinderziekenhuis Rotterdam | Erasmus MC-Daniël den Hoed Rotterdam | Erasmushuis Zaandam | Esdege – Reigersdaal Broek op Langedijk | Europodon Leiden | Eveen ZGC Amsterdam Alkmaar **F** Fatima Wehl | Femke van Oijen Interim en Advies Amsterdam | Florence locatie Wijndaelercentrum Den Haag | Fontys Hogescholen Eindhoven | Franciscus Gasthuis Rotterdam | Franciscus Ziekenhuis Roosendaal | Freelance Psychosociaal hulpverlenster Ravenstein | Friesland Coberco Nuuen | Frion Zwolle **G** GGZ den Bosch | GGZ Friesland Leeuwarden | GGZ Gelderland Zuid | Gemeente Vrijzinnig hervormden Delft | GEMIVA-SVG Groep Leiderdorp en Gouda | Geriatisch Centrum Stadzicht Rotterdam | GeriCare Raamsdonsveer | Gezondheidscentrum De Kroonsteen Malden | Gezondheidszorg Oostelijk Zuid Limburg Heerlen | Gelre Ziekenhuizen Apeldoorn | GGD Amsterdam | GGD GHOR Nederland Utrecht | GITZ Eesveen | Gorissen Ouderengeneeskunde | Groene Hart ziekenhuis Gouda **H** Haga Ziekenhuis Leyenburg | Heliomare Wijk aan Zee | Het Roessingh Centrum voor Revalidatie Enschede | Het Zonnehuis Doorn | Hofpoortziekenhuis Woerden | Hogeschool van Arnhem en Nijmegen | Hogeschool Enschede afdeling Verpleegkunde | Hogeschool Rotterdam en Omstreken | Hogeschool Utrecht | Hogeschool Zuyd Heerlen AVM Maastricht | Humanistische Stichting A.H. Gerhard Amsterdam | Huisartsen Gelderse Vallei Ede | Huisartsenmaatschap Gouda | Huisartsenpraktijk Castricum | Huisartsenpraktijk De Pastorie Eindhoven | Huisartsenpraktijk Diemel Arnhem | Huisartsenpraktijk Doornvliet | Huisartsenpraktijk Dovenetel Arnhem | Huisartsenpraktijk Herteweide Veghel | Huisartsenpraktijk Houppermans Veldhoven | Huisartsenpraktijk Melman Oosterwijk en Biens | Huisartsenpraktijk Stadswijk Enschede | Huisartsenpraktijk Wapenveld Wapenveld | Huisartsenpraktijk W. Huijs/P. van Rijn Rheden | Huisartsenpraktijk Weenink-Meulenaar | HWW Zorg Den Haag **I** GGZ “De Geestgronden” Bennebroek | Inspectie voor de Gezondheidszorg | Instituut voor de ondersteuning van maatschappelijke en culturele ontwikkelingen in Noord-Holland Purmerend | Integraal Kancentrum Midden-Nederland Utrecht | Integrale Vroeghulp Haarlem | Interkerkelijk Samenwerkingsverband Pastoraat Leusden | Interzorg Assen | Ipse de Bruggen Nieuwveen | Isala Klinieken Zwolle **J** Jan Koolhaas Praktijk voor haptotherapie en fysiotherapie Weert | Jeroen Bosch Ziekenhuis Den Bosch | Jeugdcentrum De Vliert Den Bosch | Joods hospice Immanuel Amsterdam | Juridisch Adviesbureau Gezondheidszorg Zwolle **K** Katholieke Theologische Universiteit Utrecht | Kempenhaeghe Heeze | Kennemer Gasthuis locatie Elisabeth Haarlem | Kentalis | Koning Willem I College Den Bosch | Koninklijke Marine Den Haag | Koninklijke Visio Haren | Koraal Groep stichting Gastenhof Sittard | Koraal de la Salle Boxtel | Kwintes Regio Zuid Flevoland **L** Laak en Eindhoven locatie Nijkerk en Leusden | Langeland Ziekenhuis Zoetermeer | Laurentius Ziekenhuis Roermond | Laurens De Hofstee Rotterdam | LUMC Leiden | Lievegoed Antroposofische Zorg Bilthoven | Leger des Heils Goodwillcentrum Amsterdam | Leger des Heils Welzijns- en Gezondheidszorg Almere | Leger des Heils Jeugdbescherming en Reclashering Utrecht | Leyenburg Ziekenhuis Den Haag | Lorentz Ziekenhuis Zeist | Lotje in de Zorg Gouda **M** Maartenshof Groningen | Maastricht UMC+ | Malteser Krankenhaus Bonn | Mariënstaete Warmond | Martini Ziekenhuis Groningen | Maxima Medisch Centrum Veldhoven | MC Slotervaart Amsterdam | Meander Medisch Centrum Amersfoort | Meander Verpleeghuis Veendam | Medisch Centrum Alkmaar | Medisch Centrum Haaglanden Den Haag | Medisch Spectrum Twente Enschede | Medtronic Arnhem | Meriant, onderdeel van Alliage | Ministerie van Defensie Social-Medische Dienst Koninklijke Marine | Ministerie van Justitie Dienst Justitiële Inrichtingen Almere | Ministerie van Volksgezondheid Welzijn en Sport Den Haag **N** Nederlands Instituut voor Psychologen Amsterdam | Nederlands Vereniging voor een vrijwillig Levensende Amsterdam | Netwerk Palliatieve Zorg Walcheren | Nieuw Nieuw Zandvoort | Noorderboog Meppel | Noordwest Ziekenhuisgroep Alkmaar **O** OCE Nijmegen | OCRN kinder – en jeugd GGZ | Ommeland Ziekenhuis Groningen | Onze Lieve Vrouwe Gasthuis Amsterdam | Oosterschelde Ziekenhuis Goes | Op de Bies Landgraaf | Opella Benekom | ORO Helmond **P** PAAZ ZGT Almelo | Pameijer Rotterdam | Pantein Zorgcentra | Parnassia-Bavo-Europoort | ParnassiaGroep Castricum Psycho Medisch Centrum Den Haag | Partners voor Jeugd, Expertisecentrum William Schrikker | Paulus Stichting Sittard | Pieter van Forest locatie de Kreek ‘s-Gravenzande | Pluryn Werkenrode Groep Groesbeek | Pompestichting Nijmegen | Praktijk voor Haptotherapie Amsterdam | Praktijk voor Haptotherapie Enschede | Preva Stichting den Haag | Prinsenstichting Purmerend | Prisma Waalwijk | Promens Care Assen | ProNect Ophemert | Pro Persona Nijmegen | PSW Herten | Psychiatrisch Ziekenhuis Amsterdam | Psychiatrisch Ziekenhuis Reinier van Arkel Vught | Psychiatrisch Ziekenhuis Veldwijk Ermelo | Psychiatrisch Ziekenhuis Vincent van Gogh Instituut Venray | Psychogeriatrisch Centrum Stadzicht Rotterdam | Psychotherapiepraktijk Mauritsstraat Utrecht **Q** Quarijn Doorn **R** Raddoudumc Nijmegen | Raphaelstichting afdeling Rozemarijn Haarlem en Hoordorp | Reggeland verpleeghuis Schutte Rijssen | Regionale toetsingscommissie Euthanasie Arnhem en N. Holland Den Haag | Reinier de Graaf Ziekenhuis Delft | Respect Zorggroep Scheveningen Den Haag | Revalidatiecentrum De Hoogstraat Utrecht | Revalidatiecentrum De Lindenhof (Revant) | Revalidatie Friesland Beesterzwaag | Riagg | RIBW Nijmegen en Rivierenland Nijmegen | Richard Hoogland Stichting Utrecht | Rijckehove Capelle aan de IJssel | Rivas Beatrix Ziekenhuis Goriinchem | Rivas Zorggroep locaties het Gasthuis Gorinchem; | vph Lingesteyn Gorinchem; Papendrecht Sliedrecht | ROC West-Brabant Kellebeekcollege Roosendaal | ROC Nijmegen | Rode Kruis Ziekenhuis Beverwijk | Römkegroep Den Dolder | Ruwaard van Putten Ziekenhuis Spijkenisse **S** Saffier residentie-Maison Gaspard de Coligny Den Haag | Saxion Hogescholen Enschede | SBWU Utrecht | Scheper Ziekenhuis Emmen | S & L Zorg Roosendaal | ‘s Heeren Loo Zorggroep | SHERPA Baarn | SHG Nieuw Waldeck | Sint Anna Ziekenhuis Geldrop | Sint Antonius Ziekenhuis Nieuwegein | Sint Clara Ziekenhuis Rotterdam | Sint Elizabeth ziekenhuis Tilburg | Sint Franciscus Gasthuis Rotterdam | Sint Franciscushof Raalte | Sint Joseph Ziekenhuis Veldhoven | Sint Lucas Andreas ziekenhuis locatie Andreas Amsterdam | Sint Lucasziekenhuis Winschoten | Sint Maartensgasthuis Venlo | Sint Maartenskliniek Ubbergen | Siza Arnhem | Slingeland Ziekenhuis Doetinchem | Slotermaker de Bruïne Instituut Training en Advies Doorn | SOG1953 Amsterdam | Spectrum Gelderland Oost | Steger Mediation & Juridisch Advies | Stichting Amaran Tilburg | Stichting Arcus locatie Verpleeghuis Margriet | Stichting Bevolkingsonderzoek Bostkanker Zuidwest Nederland Rotterdam | Stichting Bronovo-Nebo Den Haag | Stichting Carint Hengelo | Stichting Coloriet Lelystad | Stichting de Bruggen Nieuwveen | Stichting de Hondsbeg Oisterwijk | Stichting Deventer Ziekenhuis Deventer | Stichting de Wever Zorgcentrum Tilburg Zuid | Stichting de Zijnen Tolbert | Stichting Elisabeth Breda | Stichting Elisabeth gasthuis Deventer | Stichting Epilepsie Instellingen Nederland | Stichting Exploitatie Het Dorp Arnhem | Stichting Exploitatie Hospice Alkmaar | Stichting Flevopolder Almere | Stichting GGZ Groningen divisie Ouderenzorg Zuid Laren | Stichting Hendrik van Boijen Assen | Stichting “Het Hoogeland en Hullenoord” Beekbergen | Stichting Het Hooghuis Etten Leur | Stichting Hervormde Diakonale Huizen Haarlem | Stichting Hospice de Luwte Soest | Stichting Ikone Zwolle | Stichting Interzorg Noord Assen | Stichting Land van Horne Weert | Stichting Laverhof locatie verpleeghuis St. Barbara | Stichting Maeyekhiem Sint Nicolaasga | Stichting Milo Schijndel | Stichting Omring Hoorn | Stichting Ondersteuning Dienstverlening Huisartsen Utrecht | Stichting Pergamijn Echt | Stichting Philadelphia Zorg Nunspeet Amersfoort | Stichting Playade Arnhem | Stichting Pro Senectute Amsterdam | Stichting Protestants Christelijk Zorgcentrum “De Lichtenberg” Amersfoort | Stichting Raamwerk Noordwijkerhout | Stichting Rivierduinen Leiden | Stichting Schakeling | Stichting Sensire Varsseveld | Stichting SOVAK Terheijden | Stichting SWZ Son | Stichting Ursula Nieuwveen | Stichting Verpleging en Verzorging Eindhoven | Stichting Vivre Maastricht | Stichting VZR/Dr Ackenshuis Gulpen | Stichting Welzijnsgroep Heerlen | Stichting Woon- en Zorgcentra Zoetermeer | Stichting Ziekenhuis de Heel Zaandam | Stichting Ziekenhuis Leyenburg Den Haag | Stichting Ziekenzorg: Verpleeghuis De Molenberg Groenlo | Stichting Zorgbalans Verpleeghuis Zuiderhout Haarlem | Stichting Zorgcentra Eemsveld Leusden | Stichting Zorgcombinatie Marga Klompé | Stichting Zorgpartners Gouda | Stichting Zoziin Doetinchem | Streekziekenhuis Midden Twente Hengelo | Streekziekenhuis en –verpleeghuis Zevenaar | Supervisionair Alkmaar | Surplus Zorg & Welzijn Etten-Leur, Zevenbergen | Sutfene Zuthpen | SVRZ Middelburg **T** t Lange Land Ziekenhuis Zoetermeer | Tactus Enschede | Tactus Verslavingszorg Deventer | Talant Heerenveen | Talma Sionsberg Dokkum | Tante Louise Vivensis | Tergooi | Thebe Woon- en Zorgservice Tilburg | Thuiszorg Gooi en Vechtstreek Utrecht | Tjallingihem Leeuwarden | Trompeter & van Eeden Hilversum | Twenteborgziekenhuis Almelo **U** Universitair Medisch Centrum Utrecht | Universitair Medisch Centrum Groningen | UWV Utrecht **V** Van Boijen Assen | Van Lent van de Rijdt Beuningen | Van Weel Bethesda Ziekenhuis Dirksland | Verloskunde Academie Amsterdam | Verloskundige Maatschap “De Heuvelrug” Rhenen | Verpleeghuis ABG Stichting Savelanden Bergen op Zoom | Verpleeghuis Boswijk Vught | Verpleeghuis Noordse Balk Zaandam | Verpleeghuis Oranje Nassau’s Oord | Verpleeghuis de Weerde Eindhoven | Verpleeghuizen Invia/Lemborgh Sittard | Verpleeg- en Reactiveringscentrum Bertilla Drachten | Verpleeg- en Reactiveringscentrum Amersfoort | Verpleeg- en reactiveringscentrum De Boede Koudekerke | Verpleeg- en Reactiveringscentrum Het Zonnehuis Zwolle | Verpleeg- en revalidatiecentra De Ielanen en De Flecke Joure | Verpleeghuis Gaasperdam Amsterdam | Verpleeghuis Krönnenzommer Helleendoorn | Verpleeghuis Livio “Het Wiedenbroek” Haaksbergen | Verpleeghuis Neerwolde Groningen | Verpleeghuis “Reggersoord/De Schiphorst” Meppel | Verpleeghuis Sint Barbara Schijndel | Verpleeghuis Sint Camillus Roermond | Verpleeghuis Slotervaart Amsterdam | Verpleeghuis Solwerd Appingedam | Verpleeghuis Zuyder Waert Heerhugowaard | VGZ Eindhoven en Arnhem | Vitaal St.-Michielsgestel | Vitras Driebergen/Rijsenburg | ViVa! Zorggroep Heemskerk | Vivium Zorggroep Huizen | VU Medisch Centrum Amsterdam **W** Waalburg Tiel | Waterlandziekenhuis Purmerend | Westfries Gasthuis Hoorn | Wilhelmina Ziekenhuis Assen | Woonzorgcentrum IJsselheem | Woonzorgcentrum Park Zuiderhout Teteringen | WWZ-verpleeghuis van Wijckerslooth Oegstgeest | WZH Den Haag | W-Zorg **Y** Yulius Dordrecht **Z** Zaans Medisch Centrum Zaandam | Zelfstandig Adviseur Klachtenmanagement | Ziekenhuis Eemland Amersfoort | Ziekenhuiscentrum Apeldoorn | Ziekenhuis Gelderse Vallei Ede | Ziekenhuis Groep Twente Almelo | Ziekenhuis Lievensberg Bergen op Zoom | Ziekenhuis Rivierenland Tiel | Ziekenhuis Rijnstate Arnhem | Ziekenhuis St Jansdal Harderwijk | Ziekenhuis Tjongerschans Heerenveen | Ziekenhuis Walcheren Vlissingen | Ziekenhuis Zeeuws Vlaanderen Terneuzen | Ziekenhuizen Noord Limburg | Zilverzorg Goverwelle Gouda | ZONMw Den Haag | Zonnehuisgroep Amstelland Amstelveen en Vlaardingen | Zorgacademie Erasmus Opleidingsinstituut | Zorgaccet Almelo | Zorgcentra De Betuwe/Zorgcentrum Beatrix Culemborg | Zorgcentrum Borna Herne | Zorgcentrum De Buitenhof Amsterdam | Zorgcentrum St. Jacob Amsterdam | Zorgcentrum Texel Den Burg | Zorgcentrum Tilburg-Zuid | Zorgcombinatie Beekbergen | Zorgcombinatie Zwolle/Zonnehuis Zwolle | Zorg Consult Nederland BV Utrecht | Zorggroep Almere | Zorggroep Apeldoorn | Zorggroep Elde Boxtel | Zorggroep Fivelland Appingedam | Zorggroep Plantenier locatie Ielänen Sneek | Zorggroep Solis Deventer | Zorghove / SWZ Son | Zorginstelling Noord-Nederland Haren | Zorgkantor Haaglanden Den Haag | Zorgkwadrant Fryslân Oost Burgum | Zorgorganisatie Carintreggeland Almelo en Hengelo | Zorgpalet Enschede | Zorgpartners Midden Holland | Zorzaam ZH Zeeuws Vlaanderen Terneuzen en Sluiskil | Zorgspectrum Het Zand Zwolle | Zorgstroom Middelburg | Zorgverzekeraar VGZ Eindhoven | Zuiderzee Ziekenhuis Lelystad | Zuwe Hofpoort Ziekenhuis | Zuyderland | ZZG Zorggroep Groesbeek

Hoogeveensche Courant, 24 maart 2023

‘Ik hoef zelf niet altijd de regie’

Trouw, 29 april 2023

De warme zorg dicht bij mensen
verdient meer waardering

De Volkskrant, 27 oktober 2022

‘Het leven moet je leven. Als je ziek
wordt, wordt het nog zwaar genoeg’

AD/Haagsche Courant, 31 mei 2022

Innovatie is niet hele antwoord
op probleem in de zorgketen

Trouw, 21 november 2022

We kunnen er niet onderuit:
de zorg moet anders en snel

De vakgroep Ethiek van de Gezondheidszorg is onderdeel van het Scientific Center for Quality of healthcare, een van de afdelingen van het Radboudumc. Vanaf het begin van de medische faculteit in 1951 heeft onderwijs in ethiek en filosofie deel uitgemaakt van het medisch onderwijsprogramma.

Onderwijs

De vakgroep Ethiek draagt bij aan de kwaliteit van de zorg door onderwijs en scholing vanuit ethisch perspectief aan studenten, professionele zorgverleners en onderzoekers. Binnen dit ethisch perspectief vormen humaniteit, integriteit en bewogenheid kernwaarden.

Onderzoek

De vakgroep vindt het van belang dat onderzoeksresultaten bijdragen aan reflectie op de praktijk van de gezondheidszorg en de vorming van professionals. Het onderzoek van de vakgroep richt zich op 'Patiënten en professionals', 'Ethiek van beleid en organisatie van de zorg' en 'Verantwoord onderzoek en innovatie'. In onderzoek wordt een brede, geesteswetenschappelijke en inter- en multidisciplinaire benadering van ethiek en filosofie in de gezondheidszorg aanhangen.

Klinische ethiek

De medewerkers van de vakgroep faciliteren moreel beraad en ethische consultaties op de klinische afdelingen. De vakgroep levert de ambtelijk secretarissen voor de Commissie Ethiek en Commissie Identiteit van het Radboudumc, en leden van de vakgroep hebben zitting in deze commissies en in de Commissie Mensgebonden Onderzoek. Ook in andere zorginstellingen worden klinisch-ethische activiteiten verricht.

Bezoekadres Kapittelweg 54, looproute 160

Postadres Postbus 9101, Huispost 160 IQ healthcare, 6500 HB Nijmegen

Secretariaat Gerdie.vanUden@Radboudumc.nl, (024) 36 15320

Onderwijscoördinator Simone.Naber@Radboudumc.nl

Internet www.ethiekindezorgsector.nl

LinkedIn groep Ethiek in de zorgsector

Twitter @EthiekidZorgsec